

מהדורת יסוד יוסף

ספר ראשית חכמה המבואר

אשר חיבר גבר חכם בעוז הר"ר אליהו יצ"ו
בן הר"ר משה די וידאש זלה"ה,
מתלמידי האשל הגדול המקובל מה"ר משה קורדואירו זצ"ל.
חברו באדמת הקדש בצפת תוב"ב.
לתת הכנה וטהרה לבאים לחקור ממסך רבו הנזכר בחבוריו הנחמדים,
מיוסדים על אדני פז מדרשי ותקוני האלהי רשב"י זצ"ל.

(נוסח שער דפו"ר)

מהדורה חדשה מפוארת, מאירת עינים, מוגהת בהגהה מדויקת ומתוקנת,
נוספו אלפי מראי מקומות וצינונים, נפתחו ראשי תיבות וקיצורים,
הקטעים חולקו לפסקאות קצרות, נוספו סימני פיסוק וניקוד,
בתוספת כותרות משנה, והערות ביאור עם ציונים והשוואות לדבריו

יו"ל בס"ד על ידי מכון "אור לישרים" ירושלים – נהריה
שע"י ישיבת אביר יעקב "אור מאיר ושמחה" נהריה
שנת תשפ"ה לפ"ק

ראשית תְּכֻמֶה המבואר

להחכם הקדמון רבי אליהו די וידאש זיע"א

יוצא לאור על ידי
מוסדות אביר יעקב נהריה
מכון אור לישרים ירושלים
בראשות הרב שלמה אביחצירא שליט"א

עורך ראשי
הרב מנחם מנדל פומרנץ

מבקר אחראי	עורך אחראי
הרב אהרן פישר	הרב משה זייבלד

עורכים ומבקרים

הרב זושא דינקלס

הרב יהושע בליזנסקי
הרב יצחק גרפינקל
הרב יעקב זייבלד
הרב הלל טאנק
הרב זעליג רוזנשטרוך

נסדר ע"י ממלכת התורה "עוז והדר"
בנשיאות הגאון הצדיק רבי יהושע לייפער שליט"א
אב"ד "באר משה" מאנסי

הפצה והזמנות: 'היכלי תורה'

בארץ ישראל:	באר"ב:	כאירופה:
טל. 02-9924603	tel. (718) 437-0054	tel. 44-191-430-0333
פקס. 03-5435884	fax. (718) 437-5314	fax. 44-191-430-0555

כל הזכויות שמורות

לישיבת אביר יעקב
אור מאיר שמחה נהריה
רח' אביר יעקב 27
נהריה

הואיל ומושקע במהדורה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות, אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית או אחסנה במחשב או מאגר כל שהוא כל חלק מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובהוספות. הספר נמכר רק על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדון. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

נדפס בארץ ישראל
על נייר ח"ל
שאין בו חשש חילול שבת
Printed in E. Israel
לוחות: 'הפאר' ירושלים

הארות והערות יתקבלו בברכה
מכון אור לישרים
רח' יוסף חכמי 30 ירושלים
פקס: 03-5423180

הקדמה

עיקר התורה להביא לידי מעשה

לְלוֹמְדֵיהֶם לֹא נֹאמַר אֲלֵא לְעֹשֵׂיהֶם¹. לְעֹשִׂים
לְשִׁמָּה, וְלֹא לְעֹשִׂים שְׁלֵא לְשִׁמָּה, וְכָל הַעֲוֹשָׂה
שְׁלֵא לְשִׁמָּה², נוֹחַ לוֹ שְׁלֵא נִבְרָא³, עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ⁴.

ענין 'תורה לשמה'

וְחִזְרָ לֹמַר לְעֹשִׂים לְשִׁמָּה וְכוּ', שְׁלֵא כְּאֹרֶה הוּא
מִיִּתְרִי⁵. אֲלֵא לְלִמְדָנוּ, וְשִׁעֲקָר תּוֹרָה לְשִׁמָּה,
הִיא הַתּוֹרָה שְׁאֵדָם לֹמַד פְּדִי לְקִימָה⁶. וְכָךְ הִיא

נֹדְעַ הַיּוֹת אֵמֶת, שְׁעֲקָר עֶסֶק הַתּוֹרָה הוּא לְהִבְיָאָה
לְקִיּוֹם הַמַּעֲשָׂה⁷. כְּדִפְרֵשׁ בְּמִסְכַּת בְּרִכּוֹת
פָּרָק שְׁנֵי (יז), מְרַגְלָא בְּפוּמִיָּה דְּרֻבָּא⁸, תְּכַלִּית חֲכָמָה
תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים⁹, שְׁלֵא יְהֵא אָדָם קוֹרָא
וְשׁוֹנָה, וּבִוְעֵט בְּאָבִיו וּבְאִמּוֹ וּבְרַבּוֹ וּבְמִי שְׁגָדוּל
מִמֶּנּוּ בְּחֲכָמָה וּבְמִנֵּן, שְׁנֹאֲמַר (מַהֲלִים ק"א י) 'רֵאשִׁית
חֲכָמָה יֵרָאֵת ה' שְׁכָל טוֹב לְכָל עֹשֵׂיהֶם',

ביאור

למי שהביא אותו התלמוד לידי מעשה. תיבות 'ללומדיהם'
לא נאמר אלא לעושיהם, כ"ה בגמרא דפ"ש. בדפוס וילנא:
'לעושים לא נאמר אלא לעושיהם'. ה. שאינו לומד כדי
לקיים, אלא לקנטר (כ"ט ס"ט). ו. בל"ו: 'וכל העושים שלא
לשמה נוח להם שלא נבראו'. וכ"ה בגמרא כ"מ. ז. המשך
המאמר, מובא להלן (ד"ה ולכן שניה). ח. שהרי לכאורה
תכלית הבאת הפסוק היא להוכיח שאין די בחכמה לבדה,
אלא צריך שיהיה עמה מעשה של תשובה ומעשים טובים,
ומדוע מוסיפה הגמרא כעת ענין 'לשמה'. ט. לכך הוסיף
כאן ענין 'לשמה', ללמדנו ש'תורה לשמה' פירושה, לימוד
תורה על מנת לעשות.

א. לכאורה היה צריך לומר 'להביאו'. ונראה שרצה לומר
כמו שכתב להלן (ד"ה ועל דרך הסוד), להביא את התורה וליחד
אותה עם קיום המעשה, דהיינו ליחד שם הוי"ה עם שם
אדני¹⁰, יחד קוב"ה ושכינתיה (וכוון ימקן). או, שכוונת רבינו,
להביא את התורה לידי מעשה, שיהיה הלימוד על מנת
לעשות. ב. מרגלא בפומיה. דבר זה רגיל בפיו (כ"ט ס"ט).
ג. תכלית חכמה. עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה
ומעשים טובים (כ"ט ס"ט). ד. אם היה נאמר 'שכל טוב
לכל לומדיהם', היה מתפרש על עצם הלימוד, והיה נראה
שהלימוד הוא העיקר. אבל כיון שנאמר 'לכל עושיהם', מוכח
שתכלית הלימוד היא לבוא לידי מעשה, והיכול טובי יהיה

ציונים ומקורות

יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה
המשכן אחד.
וראה בתולדות יעקב יוסף (הקדמה): ואני שמעתי בשם מורי,
כי לשמה הוא לשם התיבה והאות עצמה, לדבקה
בשרשה, ע"כ. עוד שם (פס"ט ו"א): ולפי מה שקבלתי ממורי
שעיקר עסק תורה ותפילה הוא שידבק את עצמו אל פנימיות
והחיות אור אין סוף שבתוך אותיות התורה והתפילה, שהוא
הנקרא לימוד לשמה וכו', ע"כ. וכן כתב שם (פס"ט ט"א).
ד. דעת רבינו שענין 'תורה לשמה' הוא, ללמוד על מנת לעשות,
כמו שכתב כאן, וכן להלן (ד"ה מכל מקום וד"ה וכן כהן נספרי
המסיים). וכן משמע ברש"י (נרכות יז. ד"ה העוסק) שכתב: העושה
שלא לשמה, נוח לו שלא נברא. פירוש, שאינו לומד כדי לקיים,
אלא לקנטר, ע"כ. וכן נראה מלשון התוס' (פסחים נ: ד"ה וכן):
וכאן בעושים שלא לשמה וכדבר יהודה. תימה דרב גופיה אמר
בפ"ב דברכות (יז). כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא
נברא. ואומר ר"י, דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתיר ולהקנטר
ולקפח את חביוו בהלכה, ואינו לומד על מנת לעשות, ע"כ.
וכן בתוס' הרא"ש (מ"ק ט). בתוך הדברים: שהלומד אינו אלא
לצורך קיום המצוות וכו'.

ואו שעיקר תורה לשמה וכו'. בביאור ענין 'תורה לשמה'
נחלקו גדולי רבותינו, להלן יובאו מקצתם. א.
הרמב"ם (משנה פ"י ה"ה) כתב: וכל העוסק בה לא ליראה
ולא לקבל שכר, אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצויה
בה, הרי זה עוסק בה לשמה, ע"כ. וכן דעת התוס' (סוטה
כ: ד"ה לעולם).
ב. הרא"ש (מ"ד ט"ז). מפרש בענין אחר, זה לשונו: ודבר בהן
לשמך. כל דיבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה,
כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלוכל, ולא לקנטר ולהתגאות.
וכן הביא בנפש החיים (שער ד פ"ג פ"א), עיי"ש.
ג. הב"ח (או"ט סימן מו) כתב: ונראה דכוונתו יתברך מעולם היתה,
שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות
והחיות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקב"ה תורת
אמת לישראל במתנה, שלא תשתכח מאיתנו, כדי שתתדבק
נשמתנו וגופינו ברמ"ח איברים ושם"ה גידין ברמ"ח מצוות
עשה ושם"ה לא תעשה שבתורה, ואם היו עוסקים בתורה על
הכוונה הזאת, היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך, שהיתה
השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה ובקרבם ממש היתה
השכינה קובעת דירתה, והארץ כולה היתה מאירה מכבודו, ובה

הַכְּנַת הַפֶּסוּק, בְּזִמְנֵי שְׂיָקְדִים [הֶאֱדַם] לַחֲכָמָה
 'יֵרֵאת ה'', תַּתֵּן הַחֲכָמָה שְׁכָל טוֹב לְכָל עֲשִׂיהֶם',
 מִפְּנֵי שְׂאִין כְּנִנַת הַחֲכָמָה אֶלֶּא לִיֵּרֵאת ה', שֶׁהַחֲכָמָה
 תִּלְמַד לְאָדָם דְּרַכִּי הֵיֵרֵאָה, מְכַרַח"הּ הוּא שְׁתַּהֵיָה
 הַחֲכָמָה שְׁכָל טוֹב לְכָל עֲשִׂיהֶם', וְשֶׁתְּקַיֵּם בּוֹ
 הַחֲכָמָה, כִּינֵן שְׁלֵא לְמַד הַחֲכָמָה אֶלֶּא לַעֲשׂוֹתָהּ כָּלִי
 לִיֵּרֵאָה, וְהֵיֵרֵאָה הוּא הַמַּעֲשֶׂה י'.

כשמקדים היראה הוא 'עץ החיים' בלא רע
 ובזהר פְּרַשְׁת בְּרֵאשִׁית (הקדמה ט). אָמַר, זֶה לְשׁוֹנוֹ,
 וְיֵרֵאָה יוֹסִי אָמַר, 'שְׁכָל טוֹב' דָּא אֵילְנָא
 דְּחַיִּי, דְּאֵיהּ 'שְׁכָל טוֹב' בְּלֵא רַע כָּלְל, וְעַל דְּלֵא
 שְׂרִיָא בֵיהּ רַע, אֵיהּ 'שְׁכָל טוֹב' בְּלֵא רַע (כ), עַד כֵּן
 לְשׁוֹנוֹ. וְעַל דְּרַךְ זֶה מְרַכֵּב עִם הַפְּרוּשׁ הַקּוּדָם הוּא י',
 כִּי בַּהֲקֵדִים הֵיֵרֵאָה לַחֲכָמָה, אָז זִכְּהָ הֶאֱדַם לְהַשִּׁיג

תרגום הזוהר

(א) רבי יוסי אומר, 'שְׁכָל טוֹב' הוּא עֵץ הַחַיִּים, שֶׁהוּא 'שְׁכָל טוֹב' בְּלֵא רַע כָּלְל, וּבִגְלַל שְׂאִין שׁוֹךָ בּוֹ רַע, הוּא 'שְׁכָל טוֹב' בְּלֵא רַע.

ביאור

והשכל, כי כל לימודו לא היה אלא על מנת לעשות מעשה.
 בפירוש 'שכל טוב' פירש רד"ק שני פירושים. א. שהוא עיון טוב. ב. שהוא הצלחה טובה. ואפשר לפרש לדעת רבינו כשני הפירושים, שתהיה לו שכל וחכמה שיש לה קיום, ושתהיה לו הצלחה בלימודו. וראה גם במהרש"א (ס"א נ"ט ט) בפירוש השני, בדומה לדברי רבינו. יג. בְּלֵא רַע, יש לפרש את דברי זוהר, בצירוף הדברים האמורים לעיל.

י. מדפ"א. יא. 'מוכרח' כ"ה בדפ"ו. בדפ"א: 'מוכרח'. יב. בְּלֵא רַע, 'יראת ה'' המוזכרת כאן, היא תשובה ומעשים טובים. וכוונת הפסוק כך, האדם צריך להקדים ללימודו 'יראת ה'', כלומר, שיכוון שהלימוד הוא על מנת לבוא לידי מעשה בתשובה ומעשים טובים, שהתורה תלמד אותו מהי הדרך הנכונה. וכיון שלימודו הוא לשם כך, מוכרח הוא שתהיה התורה נותנת 'שכל טוב לכל עושיהם', כלומר, שתתקיים בו החכמה

ציונים ומקורות

ככל הכתוב בו', זה לשונו: ותכלית העיון והעסק יהיה בעבור המעשה, 'לשמור' מלא תעשה 'ולעשות' מצוות עשה. ובבנין לימוד הלכות שאינן נוגעות למעשה, ראה בשו"ע הרב (ס"ח פ"ג סעיף ט): וגם מי שדעתו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שב"ע, יש לו ללמוד ולחזור תחילה הלכות הללו הצריכות למעשה, כי יש להן דין קדימה על שאר כל ההלכות שאין צריך למעשה כל כך, ע"כ. וראה מה שכתב בזה בחידושי חת"ס (מ"ח פ"ג) ובפירושו על פרושת בחוקות.

וכן דעת מהר"ל מפראג, שכך כתב בספרו דרך חיים (לפ"ח פ"ד מ"ט): ולכן התחיל לומר מי שלמד על מנת ללמד או מי שלמד על מנת לעשות כי אלו שניהם כונתם לשם שמים, לא מי שלמד כדי לקנות הידיעה שאין זה מורה שהוא עושה לשם שמים לכבוד הש"י, כי כל אדם רוצה להבין ולידע מפני שהחכמה נכספת לכל, ולא לשמה לכבוד הקב"ה, ומכל שכן אם לומד על מנת שיקרא רבי, אבל מי שלמד על מנת ללמד אחרים או לעשות, ודאי כונתו לשם שמים, לא לדעת בלבד, ולכן 'מספיקין בידו' כפי אשר היתה מחשבתו, כי מאחר שכונתו לשם שמים מסייעין אותו מלמעלה. וכן כתב שם (פ"ו מ"ה ד"ה סמ"ה), עיי"ש.

וראה עוד להלן (ד"ה ועל דרך הסוד) בבנין 'תורה לשמה' לשם ה"א, ובציונים שם.

וְיֵרֵאָה יוֹסִי אָמַר וכו'. באור יקר (והר"ט): רבי יוסי פליג אדרבי חייא, ופירש 'שכל' טו"ב כל המלה בתפארת, שהוא סוד קו האמצעי, שדרך בו מתייחדים שתי יודין, והיינו ששה אותיות שבאמצעיתן בשם יאהדונהי, ואות ו' שבאמצעיתן באות א, וזהו שאמר שכל טוב דא אילנא דחיי, וייחס לו שם זה, כי אילנא שהוא תפארת יצדק בו הטוב, כאומרו (מגילת קמ"ט) 'טוב ה' לכל, אמנם 'שכל' יצדק בו מפני שהיא מקבלת מחכמה, ודרך בו נמשכים החיים העליונים, כי החיים מחכמה, כדכתיב (קה"ל ז ט) 'והחכמה תחיה בעליה', וזהו שאמר שכל טוב דא אילנא דחיי, ויצדק בו הטוב בשלימות, מה שלא יצדק במלכות, וזהו שאמר דאיהו שכל טוב בלא רע, ובמלכות לא יצדק ענין זה, ומפני שגם במלכות יצדק, שהרי נקראת 'עץ הדעת טוב' (נב"א ז ט), כדפירש רבי חייא, לזה אמר שבמלכות יצדק על דרך חיוב הטוב לבד, לא על דרך שלילת הרע, אמנם בתפארת יצדק על דרך שלילת הרע, וזהו שאמר ועל דלא שריא ביה רע כלל איהו שכל טוב, ועל דרך זה לא יצדק במלכות.

וכן דעת השל"ה (פס"ח ואל"ה הנ"כ טו"ה אור אור ט): ותכלית הלימוד הוא שיבוא לידי מעשה, כי תלמוד גדול שמביא לידי מעשה (קיושין מ:), ואז מתפשט מלימוד למעשה. וכמו שמוזכר בברכת אהבה רבה 'ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים', וזהו הנקרא לימוד לשמה. ופירוש 'לשמה' הוא שלומד על מנת שיקיים הכתוב בה, ולשם זה לומד, כקורא כתב המלך לשם זה שרוצה לעשות מה שמצוה המלך, ע"כ. וכן כתב השל"ה במקומות נוספים (עשרה מאמרות מאמר ששי אות קפ), שצעות נ"ג מנ"ה אות טו) עיי"ש.

וכן ביערות דבש (מ"ג ד"ט ג): והנה עסק התורה לשמה הוא, להבין לשמור ולעשות וכו', ע"כ. וכן כתב היעב"ץ (ל"ט שמי"ח יש פק קנין טו"ה).

וכן משמע מלשון ספר החינוך (מנ"ה מ"ט): מצות עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה, כלומר, כיצד נעשה המצוות ונשמור ממה שמנענו האל ממנו.

וכן כתב המלבי"ם בכתוב (י"ט ט"ז מ): 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות

תקיימוהי, ותירשו גיהנםם במותכם, ובחייכם לא נהייתם בעולמכם, עד כאן לשונו.

העולם נברא כדי שתהיה לישראל יראת ה'

והפעם שקרא ליראת שמים 'חצר', והוא העקר, והחכמה פניסה לה²¹. נראה לי, שיובן

במה שהביאו מימרא זו במסכת שבת פרק שני (ב:). זה לשונו, מכריו רבי ינאי, חבל על דלית ליה

דרתא, ותרעא לדרתא עביד. וסמיה ליה, אמר רב יהודה, לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שיראו מלפניו, שנאמר (קבלת ג יז) 'והאלהים עשה שיראו מלפניו', עד כאן לשונו.

והנראה, שמירת רבי יהודה נסמכה למירת רבי ינאי, כדי לפרש דבריו. ובאור דבריו,

שנודע שעקר העולם הוא ישראל, שבשבילם נברא העולם. ו'כמו שדרשו (נש"י נבאשית א ב) 'בראשית ברא

אלהים' (נבאשית א), בשביל ישראל שנקראו 'ראשית'. וישראל הם עקר קיום העולם, שאי אפשר לעולם בלא ישראל, ו'שנאמר (זכריה ג ז) 'כי כארבע רוחות'

עץ החיים, שהוא 'שכל טוב' בלא רע. אבל אם לא קדם ה' היראה, אז אינו 'שכל טוב' בלא רע, כי נמצא בועט באביו ובאמו, והוא עושה שלא לשמה²², והוא מרפב מטוב ורע²³, ולכן נוח לו שלא נברא²⁴.

התורה היא שער ליראת שמים

ויובן הדבר היטב, במה שאמרו ביומא, פרק בא לו פהן גדול לקרות (עב), אמר רבי יונתן²⁵, מאי דכתיב (משלי י טו) 'למה זה מחיר ביד כסיל לקנות וגו'²⁶, אוי [להם] לשונאיהם של תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, ואין בהם יראת שמים²⁷. מכריו רבי ינאי²⁸, חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתיה עביד. אמר רבא לרבנן, במטותא מנייכו דלא תירתו תרתי גיהנם²⁹, עד כאן לשונו. ופרש רש"י, דרתא, חצר. ותרעא לדרתיה עביד, שהתורה אינה אלא שער לפנס בה ליראת שמים, לכן צריך שיקדים לו יראת ה'³⁰. תרתי גיהנם, להיות יגעים ועמלים בתורה בעולם הזה, ולא

ביאור

כ. כלומר, או להם לתלמידי חכמים שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים, שכיון שאין בהם יראת שמים, אין התורה מתקיימת בידם. כא. בדפ"ו ודפ"א: 'אלכסנדראי. בלו"ה: ינאי'. וכו' בגמרא בפרוסים וכו'. כב. פירוש בבקשה מכס, אל תירשו גהינם כפול. כג. וכך הוא פירוש דברי רבי ינאי, חבל על מי שלומד תורה ואין בו יראת שמים, שהוא כאדם שאין לו חצר, ובכל זאת עושה שער לחצר. כי התורה היא השער להגיע ליראת שמים, ומי שלומד תורה ואין בו יראת שמים, אין לו להיכן להיכנס בשער שעושה לעצמו. כד. שהתורה לא תביא אתכם לידי מעשה. כה. כלומר, מדוע באמת היראת שמים היא העיקר, והחכמה היא רק שער לבוא אל היראת שמים.

ציונים ומקורות

ור' שנאמר וכו'. בגמרא: רוחות מנא לן דלא מיעצרי, אמר רבי יהושע בן לוי, דאמר קרא, 'כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאום ה'', מאי קאמר להו, אילימא הכי קאמר להו הקב"ה לישראל, דברתניכו בארבע רוחי דעלמא, אי הכי 'כארבע' 'בארבע' מביעי ליה, אלא הכי קאמר, כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל. ופירש רש"י: כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, שלא יתקיים מרוב הבל וחמימות. בלא ישראל, שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל, והכי אמר קרא 'כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם' לרוחות העולם, כדי שיתקיים, שנאמר (ימיה לג כ) 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת'.

יד. 'קדם' כ"ה בדפ"ו. בדפ"א: 'הקדים'. טו. שהרי נתבאר ש'לשמה' הוא על מנת לקיים, והוא אינו לומד על מנת כן. טז. כש'לומד כן, יש בו תערוכת טוב ורע, הטוב הוא התורה, והרע הוא מעשיו הרעים, כגון מה שבוטע בהוריו ורבותיו. זי. ובמאמר רבא הנ"ל (ד"ה נוט). כי עיקר תכלית בריאתו היתה להבדיל ולברר את הטוב ולהפריד ממנו את הרע, וזה על ידי היראה, והעושה היפך זה נוח לו שלא נברא (וכוון ימא). יח. בגמרא לפנינו: 'אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן. וכו' במצדיק הרבים. יט. לשון הכתוב: 'למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין'. ופירש רש"י (משל ט): 'למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה', ללמוד תורה. 'ולב אין', ואין בלבו לקיימה, ואינו לומד תורה אלא לקנות שם.

וה כמו שדרשו. ברש"י: 'בראשית ברא' אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת (משל ט כ) 'ראשית דרכו', ובשביל ישראל שנקראו (ימיה ג) 'ראשית תבואתו'.

וראה במדרש (פסוקים ד"ע אות ב): מה ת"ל 'בראשית', בשביל שלשה שנקראו ראשית, ואלו הן תורה וישראל ויראה תורה מנין שנאמר 'ה' קני ראשית דרכו', ישראל מנין שנאמר 'קודש ישראל לה' ראשית תבואתה', יראה מנין שנאמר (תהלים קיא י) 'ראשית חכמה יראת ה'', ע"כ. וראה גם במדרשים נוספים (צ"ר א ב ד, ויק"ר לו ז). ורש"י (פסוקים ב: ד"ה משע).

וגו'י, כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל (מעניט ג). והתורה לא נבראת אלא בשביל ישראל, שיגיעו להפיר את בוראם, כמו שדרשו בספרי (פרשת עקבי' פ"ו מ). זה לשונו, רבי שמעון בן יוחאי אומר, 'כימי העץ ימי עמי' (שע"ט ס"ב), אין 'עץ' אלא תורה, שנאמר (משלי ג יח) 'עץ חיים היא למחזיקים בה', והרי דברים קל וחמר, ומה תורה שלא נבראת אלא לכבודן של ישראל, הרי היא קיימת לעולם ולעולמי עולמים, קל וחמר לצדיקים שבשבילם נברא העולם, עד כאן לשונו. אם כן נפקא מינה, שכל מציאות העולם עקרו הוא ישראל. ולא נתן להם הקדוש ברוך הוא את התורה, אלא שייראו מלפניו. ועוד, שמחמת בריאת העולם נפיר מעשיו ונגדלו ונירא מלפניו. וי"ו כן פרש ברע"א מהימנא (זוה"כ מ"ב מ"ג) שעקר בריאת העולם בגין דישתמודעון ליה. אם כן היראה שהוא ירא מהבורא שברא הכל, היא עקר החצר, והחכמה המלמדת הדרך היא שער הכניסה ליה.

טעם שכשאנו ירא ה' נוח לו שלא נברא ונמצא, שפיון שלא נברא האדם אלא שירא את הבורא, וזהו עקר החכמה כדפרישית. העושה הפך זה"ל, נוח לו שלא נברא. שמפני פנות הבורא, ונמצא בריאתו לבטלה, ועסקו בחכמה לבטלה, ונוח לו ההעדר, מאחר שאין בו תועלת.

הוכחה שעיקר התורה הוא המעשה

עוד בארו במדרש רבה פרשת וזאת הברכה (ד"י ב' 1), שעקר למוד התורה הוא המעשה הנמשך ממנה. זה לשונו, אמר רבי אלעזר, איזו היא הברכה שברך משה בתורה תחלה, 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה'. ולא אמר בעמליה, ולא אמר בהוגיה, [אלא בעושיה]. באלו שהם עושים את דברי התורה, אדם אומר למדתי חכמה ולא למדתי תורה מה אעשה שם אני, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, חייכם כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא, כל מי שמתירא אותי ועושה דברי התורה, כל החכמה וכל התורה בלבו, מנין,

ביאור

ומשיגים אותו. לה. ונתבאר דברי רבי ינאי, על פי דברי רב יהודה, שכיון שבריאת העולם היא כדי להביא ליראת שמים, לכן נמשלה יראת שמים לחצר, כי היא העיקר. לו. שתבליית החכמה היא להביא ליראת ה'. לו. ועוסק בחכמה בלא יראת ה'. לח. וכמאמר רבא הנ"ל (ד"ה נו"ט). לו. במדרש שם אמרו קודם לכן: הלכה, אדם מישאל שעלה לקרות בתורה, אין מותר לו לקרות עד שלא יברך, תחילה מברך ואח"כ קורא. ומשה בשעה שזכה לקבל התורה תחילה בירך ואח"כ קרא, ע"כ. ועל כך באים דברי רבי אלעזר, איזו ברכה בירך משה תחילה. מ. לו"ה ודפ"א, וכ"ה במדרש לפנינו. מא. פירוש, כל חכמות אוכל לקבל וללמוד, וחכמת התורה לא יכולני ללמוד, ואם כן מה אעשה אני שם אצל חכמת התורה, כי איגע לריק (ממטת כסוה ט"ז).

כו. לשון הכתוב: 'הוי הוי ונוסו מארץ צפון נאום ה' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאום ה'. בדפ"ו ודפ"א: 'בארבע', וכ"ה בגמרא דפ"ו. בלי"ה הגיה כלשון הכתוב. כז. לו"ה. וכן בילקוט (תנו מעט). כח. בלו"ה: רבי יהושע בן קרח. ויש בזה גירסאות בספרי, אם הוא רשבי" או ריב"ק. כט. שיהיו קיימים לעולם. וזהו 'כימי העץ ימי עמי', שכשם שאין סוף לימי התורה, שהיא קיימת לעולם, כך אין סוף לחיי צדיקי ישראל. ל. פירוש, היוצא מדברי הספרי. לא. וכ"שון הספרי 'שבשבילם נברא העולם'. לב. ע"פ מאמר רב יהודה הנ"ל: 'לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו'. לג. בלו"ה, מלבד מה שהתורה מביאה את האדם ליראת ה', גם ההתבוננות בבריאת העולם מביאה את האדם ליראת ה'. לד. פירוש, כדי שיהיו בני האדם מכירים

ציונים ומקורות

כבודו] אבל לאחר שעשה אותה הצורה של המרכבה של אדם העליון, ירד שם, והוא נקרא בצורת הוי"ה, כדי שישגו אותו בדרך מדותיו, בכל מדה ומדה, וקרא, אל, אלהים, שדי, צבאות, אהיה, כדי שיכירו אותו בכל מדה ומדה איך מנהיג העולם בחסד ובדין, כפי מעשיהם של בני אדם. ואם לא היה מתפשט אורו על כל הבריות, איך היו מכירים אותו, ואיך יתקיים 'מלוא כל הארץ כבודו'.

וי"ו וכן פירש ברע"א מהימנא. בזהו: אבל בתר דעבר האי דיוקנא דמרכבה דאדם עילאה, נחית תמן, ואתקרי בההוא דיוקנא יהו"ה, בגין דישתמודעון ליה במדות דיליה, בכל מדה ומדה, וקרא, אל, אלהים, שדי, צבאות, אהי"ה. בגין דישתמודעון ליה, בכל מדה ומדה, איך יתנהג עלמא, בחס"ד ובדינא, כפום עובדיהון דבני נשא, דאי לא יתפשט נהוריה על כל בריין, איך ישתמודעון ליה, ואיך יתקיים 'מלוא כל הארץ

שנאמר (מהללס ק"א י) 'ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עשיהם', 'יראת ה' תהורה עומדת לעד' (מהללס יט י), 'יראת ה' היא חכמה וגו' (איוב כח כח), עד כאן לשונו^מ.

הוכחה נוספת לכך

עוד במדבר רבה פרשה י"ג (טו). זה לשונו, 'בלולה בשמן' (גמלני 1 ט), זו התורה שצריכה לבלל במעשים טובים, כהיא דתנינן (אבות פ"ב מ"ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ^מ, שיגיעת שניהם משכחת עון^מ, הוי 'למנחה' (גמלני 8ט), שאותה שעה הוא עושה נחת רוח ליוצרו, בזמן שאדם עוסק בתלמוד תורה, והוא בעל מעשים טובים, ושומר עצמו מן החטא^מ, עד כאן לשונו.

הוכחה נוספת לכך

עוד שם בפרשה י"ד (י). זה לשונו, 'פר אחד בן בקר' וגו' (גמלני 1 עה)^מ, שלשה מיני עולה אלו למה, פנגד שלשה כתרים שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל על זאת, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות^מ. כתר תורה, זה הארון שכתוב בו (שמות כה 6) 'ועשית עליו זר זהב'. כתר כהונה, זה מזבח הזהב שכתוב בו (שם ל ג) 'ועשית לוי זר זהב סביב'. כתר מלכות, זה השלחן שכתוב בו (שם כה

כד) 'ועשית לו זר זהב סביב'. 'שעיר עזים' וגו' (גמלני 1 ט) ^מ, פנגד שם טוב, הוא המעשה, כמה דתנינן (אבות פ"ב מ"ו) לא המדרש הוא העקר אלא המעשה. לפי שהמעשה הוא המכפר על האדם^מ, כהיא דתנינן (שם פ"ד מ"א) תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפרענות^מ. ואותו כתר [שם טוב^מ], הוא פנגד המנוחה, לקים מה שנאמר (משלי ו כג) 'כי יר מצוה ותורה אור', למה נקראת התורה 'אור', שהיא מאירה את האדם מה יעשה. ולפי שהתורה מלמדת את האדם כיצד יעשה רצון המקום, לפיכך שכר התלמוד גדול. וגדול המעשה^מ יותר מן העושה, שנאמר (ישעיה לג י) 'והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט וכטח עד עולם'^מ, עד כאן לשונו.

אין קיום לשלש הכתרים בלי מעשים טובים

ובמאמר^מ הזה מבאר במעלת המעשה ובסודו. במעלתו, שהוא פנגד כתר שם טוב. ונדע שכתר שם טוב עולה על גביהן (אבות פ"ד מ"ג). ששום כתר משלש כתרים הנזכרים אינם נקראים כתר אלא על ידי שם טוב, שאם לא נהגו הפהן והמלך והעוסק בתורה פראוי, אין כתריהם כתר, נמצא שעקר המכתיר לתורה שתקרא כתר, הוא השם טוב שהוא המעשה^מ.

ביאור

מגן להגן עליו מפני הפורענות (ש"י טס). נג. מגליון דפויב ודפוא. ואינו במדרש לפנינו. נד. פירוש, שכופה את חברו שיתן צדקה (ען יוסף). נה. מודברי רבינו להלן (ד"ה ומה שלמנו) מבואר, שהלימוד הוא מסוף הפסוק 'ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם', שהעבודה היא לעשות את חבריו לתת צדקה, כי נתינת הצדקה אינה נקראת 'עבודה'. וכן נראה בפירוש רבינו גרשום (צ"ז ט). שכתב: 'ועבודת הצדקה מעשה הוא, ע"כ. וכן הוא בסמ"ג (עין סי קסט), שהביא דברי הגמרא וכתב: פירוש, עבודת הצדקה הוא העישוי, שיש טורח שם, ע"כ. ושלא כרש"י (סס) שפירש שהוא נלמד מראש הפסוק, שכתב: 'מעשה הצדקה'. טורח המעשים את חבריהם, מדלא כתיב 'והיתה הצדקה שלום', ע"כ. וראה להלן (ד"ה ומה שלמנו) שרבינו מבאר שמהפסוק הזה יש ראייה גם על כך ששכר התלמוד גדול. נו. 'ובמאמר', כ"ה בדפויב. בדפויב. 'והמאמר'. נז. וכלשון המדרש הנ"ל. וביאורו הוא, שעל ידי שנושה מעשים טובים יוצא עליו שם טוב בין הבריות. וכן עולה מפירוש רש"י ורע"ב (אבות טס). ומה שאמרו 'עולה על גביהן' פירוש, שאין קיום לכל הכתרים בלי כתר שם טוב. וכמו שפירש במגן אבות לרשב"ץ: וכתר שם טוב עולה על גביהן. על גבי התורה עולה

מב. הרי שעיקר רצון ה' הוא במקיימי ועושי התורה, דהיינו שהתורה תביא לידי מעשה. ואפשר גם ללמוד מסוף דברי המדרש, שהעיקר הוא שיהיה בלבו יראת ה', שעל כך מביא המדרש ג' מקראות. והוא ענין אחד עם הענין הקודם, שהרי רבינו מכנה לעיל יראת ה' 'מעשה'. מג. דרך ארץ. מלאכה או סחורה (ע"פ אבות טס). מד. שהתורה מתשת כוחו של אדם, והמלאכה מפרכת ומשברת את הגוף, ומתוך כך יצר הרע בטל ממנו (ע"פ טס). מה. כלומר כשעוסק בתורה והתורה מביאה אותו לידי מעשים טובים והתרחקות מהחטא, הוא עושה נחת רוח ליוצרו. וזו הוכחה נוספת שעיקר התורה היא כשהיא מעורבת עם מעשים טובים. מו. לשון הכתוב: 'פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעולה'. מז. כמובא במשנה (אבות פ"ד מ"ג): רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן. הרחבה למאמר רבי שמעון, ראה במדרש (שמו"ל ל ג). מח. 'לוי כ"ה בדפוא'. וכלשון הכתוב. בדפויב: עליו. מט. לשון הכתוב: 'שעיר עזים אחד לחטאת'. נ. הוא כתר שם טוב, הנזכר במשנה (אבות טס). נא. ולכן 'שעיר עזים אחד לחטאת' רומז עליו, שהוא מכפר כמותו. נב. כתרים.

התורה מלמדת לעשות תשובה ולהתכפר

התורה והמעשים טובים צריכים זה את זה

מעלה שנית, שהמעשה מכפר על האדם. והטעם, כי התורה תלמד לאדם היאך יעשה תשובה, כפי שיתכפר לו עונותיו. ואם קרא ולא קיים, ונמצא כאלו לא קרא. וכמו שכתב החסיד בעל חובת הלבבות (שער המעשה פ"ו) כי אין התשובה יוצאת מפניו כי אם ממעשיו. בכמה תנאים שפרש שם בשער התשובה. ומפני זה סמך התנא (בנות פ"ד מ"א) לתשובה, מעשים טובים, וכן רבא (ברכות ז.) במאמר שהעתיקנו לעיל (ד"ה נדע) עקר תורה תשובה ומעשים טובים.

עוד במה שאמר (במדבר סט) שפטר שם טוב כנגד המנוחה שהיא נר מצוה. באר לנו צריך התורה למעשה והמעשה לתורה, כדפרש בזה פרשת תרומה (מ"ג פ"א). זה לשונו, ויפתח רבי אבא ואמר, כפי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו כג), 'כי נר מצוה' כל מאן דאשתדל בהאי עלמא באינון פקודין דאורייתא, אתסדר קמיה בכל פקודא ופקודא חד שרגא, לאנהרא ליה בההוא עלמא, ותורה אור, מאן דאתעסק באורייתא, זכי לההוא נהורא דאדליק שרגא מיניה, דהא שרגא

ביאור

כתר שם טוב, שאם תלמיד חכם סאנו שומעניה, שרי לבווייה, כמו שאמרו בסוף מגילה (פ"ה). ועל גבי כתר מלכות עולה כתר שם טוב, כמו שאמרו 'ונשיא בעמך לא תאור' (שמות כג ט), בעושה מעשה עמך, כמו שאמרו בהשופטין שרצו (כ"ג ד.), ונשיא הוא מלך, כמו שנזכר בסוף הוריות (י.). ועל גבי כתר כהונה עולה כתר שם טוב, כמו שאמרו בפרק בא לו (י"א פ"ג), על אותו כהן גדול שאמר לשמיעה ואבטליון ייתן בני עממין לשלם, אמרו ליה ייתן בני עממין לשלם דעבדין עובדיהון דאהרן, ולא ייתן בני אהרן לשלם דלא עבדין עובדיהון דאהרן, לפי שאהרן היה אוהב שלום ורודף שלום, והוא ביזה אותם לפי שהיו גרים. ואמרו בתנחומא

(מזמרה ב) כל כהן שהוא עם הארץ, מותר לשרוף תרומה על קברו. **נח. שרע** מה הם פרטי מעשה התשובה, בחרטה וידי וקבלה על העתיד. וכן ילמד את כל מצוות התורה, וכן ידע מה לא נהג כשורה, כדי לחזור בתשובה עליו. **נט. אם** למד תורה, ולא עשה מעשים טובים בפועל. **ס. לשונו** שם: תשובה ומעשים טובים כחריס בפני הפורענות. וכן אמר התנא (שם פ"ד מ"ו): יפה עשה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב. **סא. לשון** הגמרא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים. וכיוצא בזה בגמרא (שם ג.): ואלו הן פרקליטין של אדם, תשובה ומעשים טובים.

ציונים ומקורות

ו' נמצא כאילו לא קרא. ראה בגמרא (יבמות קט): תניא רבי יוסי אומר, כל האומר אין לו תורה אין לו תורה, פשיטא וכו', אלא דאפילו תורה אין לו, מאי טעמא, אמר רב פפא אמר קרא (דמס"ה ב) 'ולמדתם ועשייתם', כל שיטתו בעשייה ישנו בלמידה, כל שאינו בעשייה אינו בלמידה.

ובגמרא (ע"ז י): אמר רב הונא, כל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר (ד"ה ז' טו ג) 'יומים רבים לישראל ללא אלהי אמת' וגו', מאי 'ללא אלהי אמת', שכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה.

וראה פירוש רבינו תנאל (ע"ז ט): יומים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה, מאי 'ללא תורה', כל העוסק בתורה בלבד ואינו מתעסק במצוות, וגם להוציא הדין לאמיתו וההוראה כתקנה, כאילו גם תורה אין לו.

ו' פתח רבי אבא ואמר וכו'. באור יקר: דכל מאן דישתדל וכו', ולא יאמר אדם, אם כן אלך לי אל עסק התורה ואניח חלק המעשה, לזה אמר שאינו כך, שהמצוות המעשיות שהם ביד האדם לקיימן, טוב קיומן מעסק התורה, וזהו שאמר אי באשתדלותיה הכי כל שכן וכו', שהוא עצם הענין לקיימן ממש במעשה, דעביד עובדא כל מאן דישתדל באינון פקודין דאורייתא, רצה

לתקן שאפילו לא יעסוק בתורה, לא יאמר כיון שהנר אינו מאיר אלא מאור תורה, נרותיו מצוותיו כבויים, לזה אמר שכוונתו לשם תורה וקיום מצוותיה מאיר המצוות ומדליקן מן התורה, ותורה אור מאן דיתעסק באורייתא זכי וכו', היינו שמצוות הם במלכות, ותורה היא בתפארת, והתופס במצוות זוכה למלכות, והתופס בתורה זוכה אל התפארת, והיינו לההוא נהורא דאתדליק מיניה שרגא, ומורה לנו הכתוב במשל זה, לומר לך, הא בלא הא לא סגי, ולא יאמר אתפוס במצוות ואניח חלק התורה, או אתפוס בתורה ואניח חלק המצוות, אלא יתפוס באלו ובלו, משום דנר מצוה וצריך אור התורה להידלק, ותורה אור וצריך בו להיאחז בו האור, לכך יחזיק בו ובו, דנולא אצטריך דא לדא אצטריך עובדא לאתקנא שרגא, שהיא תיקוני דנוקבא, שתהיה מתתקנת לקבל הזכר, ואצטריך למלעי באורייתא, שהם תיקוני הזכר להתייחד עם הנקבה, והן אמת שמי שנכנס באחד מהם, השלים עצמו, ועשה מעשה הראוי לשכר כדפירשנו לעיל, תורה בקבלת עול מצוה, ומצוה לשם מצוות התורה, אמנם זכאה איהו מאן דאתעסק בהו בשניהם יחד בנהורא ובשרגא, שמשלים עצמו ואינו צריך לזולתו שישלימוהו, שאם האדם מקיים אחד מהן, הוא בזכר וצריך לנקבה, ואם הוא נקבה צריך זכר, ואם הוא זכר ונקבה שלם ודאי.